

УДК 811.112'2:81'373.2

МЕТАФОРИ-КОМПОЗИТИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Ковбасюк Л.А., Абрамова К.А.
Херсонський державний університет

Стаття присвячена вивченню метафор-комполитів сучасної німецької мови. Вивчення семантики та структури комполитів проводиться з урахуванням здобутків у площині словотвірної номінації. Встановлюються компоненти у складі досліджуваних одиниць. Особлива увага приділяється власним назвам у структурі комполитів. Висвітлюються експресивні та оцінні властивості одиниць аналізу.

Ключові слова: німецька мова, словоскладання, комполит, експресія, оцінка.

Постановка проблеми. Будова кожної мови – унікальна, вона має свої особливості, недоліки та переваги. Німецька мова виокремлюється серед усіх мов своєю своєрідністю завдяки складним словам (комполитам). Такі слова як *Donau-Dampfschiffahrtsgesellschaftskapitänswitwe*, *Grundstückerkehrsgenehmigungszu-ständigkeitsübertragungsverordnung* та ін. важко вимовляти, але в той же час, вони роблять німецьку мову «економною» та неповторною. Це сприяє зросту лінгвістичних студій, у межах яких вивчаються різні аспекти комполитів німецької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Словоскладання є одним із найпопулярніших способів розширення та збагачення словникового складу німецької мови, що привертає до себе увагу багатьох дослідників, напр., Х. Альтманна [8], Е. Доналіс [9], В.А. Карпюк [5], Л.А. Ковбасюк [6], В. Фляйшера [13] та ін. Воно широко використовується для створення нових номінативних одиниць, для вираження відношення мовця до даного предмета й для певної експресивної оцінки предметів та явищ дійсності. А одним із засобів вираження експресії та оцінки є метафора, яка пронизує усе наше повсякденне життя і виявляється не тільки в мові, а й у мисленні і дії. Усе вищезазначене підкреслює **актуальність** вивчення метафор-комполитів в сучасній німецькій мові.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Останнім часом з'являється певна кількість робіт [5; 6; 14], присвячених дослідженню словотвору сучасної німецької мови, але комплексному вивченню метафор-комполитів не приділяється достатньої уваги.

Метою нашої роботи є вивчення метафор-комполитів сучасної німецької мови та дослідження їхньої експресії й оцінки. Окреслена мета дослідження передбачає вирішення наступних **завдань**: 1. Розглянути основні способи словоскладання. 2. Розкрити моделі утворення складних слів. 3. Прослідити семантику та структуру метафор-комполитів. 4. Дослідити експресивно-оцінне значення комполитів німецької мови.

Матеріалом дослідження слугували 266 лексичних одиниць сучасної німецької мови, відібраних методом суцільної вибірки в межах відповідної тематики з лексикографічного словника «Elexiko» (90 лексичних одиниць) та з рубрики «Wort der Woche» електронного ресурсу «Deutsche Welle» (176 одиниць).

Виклад основного матеріалу. Словоскладання в німецькій мові – багатоаспектне та складне явище: 1) з одного боку, воно часто переплітається з різними засобами словотвору, напр., з афік-

сацією; 2) з іншого боку, воно межує з синтаксисом, тому що в німецькій мові між компонентами складного слова часто виникають синтаксичні відносини [7, с. 99].

Проаналізувавши думки вчених щодо класифікації комполитів [8, с. 29-33; 9, с. 51-93; 13, с. 81-86; 136-195; 14], пропонуємо таку загальну класифікацію:

1. Детермінативний (означальний) комполит (*Determinativkomposita*) є найчисленнішою і найпродуктивнішою групою серед комполитів. Це таке складне слово, де перший компонент визначає другий, який, у свою чергу, надає загальну морфологічну і семантико-категоріальну характеристику сполучення (*das Erdgasauto* – «Pkw mit Erdgasantrieb»). Компонентами детермінативних комполитів можуть виступати: 1) скорочення: *SPD-Fraktionschef*, *E-Learning*; 2) окремі букви, цифри: *A-Faktor*, *G-7-Gipfel*; 3) рівноцінні одиниці, що не виступають у ролі компонентів і знаходяться у копулативних відношеннях, але які функціонують як компоненти в комполиті, оскільки правий елемент є формальним і змістовно визначальним для загального висловлювання: *Ost-West-Vertrag*.

2. Фразовий комполит (*Phrasenkomposita*), що складається з першого компонента у вигляді фрази (номінальні фрази, вербальні, прикметникові, займенникові та інші) і другого основного компонента: *Vater-und-Sohn-Konflikt*, *Heile-Welt-Gerede*.

3. Атрибутивний комполит (*die Possesivkomposita*), або бахувріхі. Це слово зі значенням володіння або якості, яке слугує для позначення всієї особи: *Zwergnase*, *Graugesicht*.

4. Сурядний комполит (*Kopulativkomposita*). Цей тип словоскладання об'єднує два рівноправні елементи, що пов'язані між собою сурядним зв'язком і семантично незалежні. Цей тип комполита не є бінарно структурованим. Складові цього копулативного комполита обов'язково належать до одного й того ж граматичного класу: *die Pfandpflicht* (*das Pflichtpfand*); *süßsauer* (*sauersüß*).

5. Зсуви (*Zusammenrückungen*), які є зовні часто подібними до комполитів (на думку Х. Альтманна та С. Кеммерлінг [8, с. 120]). Зсуви – це складні слова, елементи яких є компонентами словосполучення або речення, але на відміну від словосполучення мають єдину словотворчу основу і об'єднуються одним загальним наголосом: *Nichtweglaufenkönnen*, *Schwitzhändchen*.

Аналіз одиниць дослідження показав, що значна кількість комполитів в німецькій мові є метафо-

рами, тобто перенесенням імені одного предмета на інший, метою якого було заповнення лексичного пропуску (в даному випадку метафора виконує номінативну функцію) та прикрашання мови, переконання (в цьому випадку яскраво проявляється риторична функція). Метафора виникає при уподібненні одного явища іншому на основі семантичної близькості станів, властивостей і дій, які характеризують ці явища. З формальної точки зору, метафоричне перенесення полягає у вживанні слова або фрази, призначеного для позначення одних об'єктів (ситуацій) дійсності, щодо найменування чи характеристики інших об'єктів (ситуацій) на підставі умовної тотожності приписаних їм предикативних ознак [3, с. 76].

Досліджуючи композити із електронного джерела «*Wort der Woche*» [16], та словника *Elexico* [12] ми дійшли висновків, що одиниці аналізу є детермінативними (91%) та атрибутивними (9%) метафорами-композитами та групуються за наступними критеріями:

1) Частини мови: а) іменники (іменник + іменник) (66,7%): *der Altweibersommer* – «sonniger, warmer Nachsommer (бабине літо)»; *das Fingerspitzengefühl* – «Feingefühl (тонке чуття)»; *der Fleischwolf* – «Gerät, das Fleisch mithilfe eines sich drehenden Flügelmessers zerkleinert und durch o. eine Lochscheibe presst, sodass eine weiche Masse entsteht (м'ясорубка)»; *das Katzenauge* – «Rückstrahler am Fahrrad oder Auto (рефлектор (відбивач))»; *der Kindskopf* – «jemand, der sich kindisch benimmt, der zu Albernheiten, Kindereien neigt (велика дитина)»; *die Kaffeefahrt* – «von Werbefirmen [gratis] veranstaltete Fahrt mit Nachmittagskaffee, bei der versucht wird, den Teilnehmenden bestimmte Waren zu verkaufen (екскурсія з рекламною метою, що організується певними рекламними компаніями)»; *die Pudelmütze* – «rund um den Kopf anliegende, über die Ohren zu ziehende gestrickte, gehäkelte Wollmütze (шапка з помпонами)» [10; 16];

б) дієслова (прикметник + дієслово) (25%): *blau machen* – «während eines bestimmten Zeitraumes ohne triftigen Grund nicht zur Arbeit/zur Schule gehen (не ходити на роботу, прогулювати заняття в школі)»; *schwarzsehen* – «1. pessimistisch sein; das Schlimmste befürchten. 2. fernsehen, ohne Gebühren dafür zu bezahlen (1. бути песимістом. 2. дивитися телевізор, не оплачуючи рахунки)» [10; 16];

в) прикметники (прикметник + прикметник + суфікс) (8,3%): *blauäugig* – «naiv, ahnungslos, weltfremd (невинний, наївний)»; *großkotzig* – «widerlich aufschneidend, protzig (хвалякуватий, пихатий)» [10; 16].

2) Граматичний рід: а) композити чоловічого роду (іменник + іменник) (35,7%): *der Backfisch* – «weiblicher Teenager (дівчинка-підліток, панянка)»; *der Bärenhunger* – «sehr großer Hunger (вовчий апетит)»; *der Bücherwurm* – «jemand, der gern und viel liest (книголюб, книжний черв'як)»; *der Jo-Jo-Effekt* – «Gewichtsab- und -wiederzunahme bei Diäten (ефект йо-йо, небажаний, швидкий набір ваги після дієти)»; *der Warmduscher* – «Weichling» (слабак)» [16];

б) композити середнього роду (іменник + іменник) (28,6%): *das Katerfrühstück* – «kräftige kleine Mahlzeit meist mit saurem Hering und sauren Gurken [als Frühstück], die nach reichlichem

Alkoholgenuss den Kater vertreiben soll (їжа для усунення наслідків похмілля або поганого самопочуття після великої випивки)»; *das Kopfkino* – «nur oder hauptsächlich in der Fantasie, in der eigenen Vorstellungskraft ablaufende Vorgänge, Geschehnisse (думки щодо нещодавніх або майбутніх подій у власній голові)» [10; 16];

в) композити жіночого роду (іменник + іменник) (35,7%): *die Dauerwelle* – «dauerhafte künstliche Wellung der Haare (завивка)»; *die Sauregurkenzeit* – «die Zeit des Hochsommers genannt, in der die meisten Leute Ferien machen («мертвий сезон», літне затишшя)»; *die Schnapsidee* – «unsinniger, seltsamer Einfall; verrückte Idee (божевільна ідея)»; *die Zukunftsmusik* – «etwas, dessen Realisierung noch in einer fernen Zukunft liegt, was noch als utopisch angesehen werden (справа далекого майбутнього)» [10; 16].

Згідно з дослідженнями, нами було встановлено, що складовими компонентами метафор-композит стають: 1) зооніми (29%): *Gähnappe*, *Gewitterziege*, *Hasenhirn* і т.ін., 2) антропоніми (27%): *Pfenningsliese*, *Heulsuse* і т.ін. та 3) кольороназви (10%): *Grünschnabel*, *schwarzbrennen*, *schwarzfischen*.

Слід зазначити, що власні назви, а саме антропоніми, відіграють важливу роль як складові частини метафор-композитів. Власні імена, які мають за звичай нейтральний емоційний відтінок, є частіше другим складовим компонентом композита і не сполучуються з першими компонентами, які мають різко негативний емоційний відтінок. Власні імена жіночого роду зазвичай використовуються рідше для утворення нових оцінних похідних слів, ніж імена власні чоловічого роду, та у порівнянні з останніми, рідше характеризують людину в професійній сфері, обмежуючись лише побутовими характеристиками [4, с. 286; 15, с. 330]: *Heulsuse/Heulpeter* – «die Person, die leicht zu weinen beginnt, häufig weint (людина, яка дуже легко починає плакати, або плаче часто)»; *Faselhans* – «Plauderer (хваляко)»; *Prahlhans* – «jemand, der viel prahlt (той, хто багато вихваляється)». Якщо власні імена є першим компонентом композита, то вони, як правило, позначають певні явища, події тощо позамовної дійсності, напр., *Gretchenfrage* – «unangenehme, oft peinliche und zugleich für eine bestimmte Entscheidung wesentliche Frage [die in einer schwierigen Situation gestellt wird] (неприємне і водночас важливе питання, що ставиться у складній ситуації)» [16].

Дослідження показало, що метафори-композити є своєрідним засобом мовної економії, тому що вони забезпечують стислість та точність вираження будь-якого змісту. Напр., *Rabeneltern* – «lieblose, hartherzige Eltern, die ihre Kinder vernachlässigen (батьки, які кидають своїх дітей напризволяще)»: *Er trug nur ein T-Shirt, war oft durchnässt und hatte nicht mal etwas zu essen. Monatelang musste der kleine Deniz (5) auf der Straße leben. Seine Mutter und sein Vater – beide schwerst heroinabhängig – sperrten den Kleinen einfach aus der Wohnung im bayerischen Bobingen. Seit gestern stehen die Rabeneltern vor Gericht. Die Anklage: Verletzung der Fürsorgepflicht und vorsätzliche Körperverletzung* [12].

Wortakrobatik – «die Fähigkeit, geschickt mit einer Sprache umzugehen (уміння творчо, яскраво, своєрідно використовувати мову): *Die deutsche Sprache ist übrigens besonders geeignet für Wortakroben. Denn sie erlaubt es beispielsweise, Substantive beinahe endlos aneinanderzureihen, um ein neues, zusammengesetztes Substantiv mit eigener Bedeutung zu bilden. Und «Rindfleischetikettierungsüberwachungs-aufgabenübertragungsgesetz» ist doch eine wahre akrobatische Leistung für einen Wortakroben beziehungsweise eine Wortakrobatin. Und wer dann noch in der Lage ist, mit mehreren Komposita sprachlich zu spielen, ist ein wahrer Meister der Wortakrobatik* [16].

Проведений аналіз показав, що метафорам-композиціям властиве експресивно-оцінне значення, оскільки метафора є чудовим засобом впливу на адресата мовлення, її присутність у тексті викликає певні емоції та експресивно-оцінну реакцію. Переосмислення значень уможлиблює різноманітність найменувань для одних і тих самих реалій, денотатів, понять, допомагає поглибити їх характеристики, посилює експресію, вносить нові оцінні судження. Отже, метафора як незамінне джерело емоційного впливу створює в свідомості людини ситуації, що стосуються її особисто та викликають необхідні адресанту почуття.

На думку О. С. Ахманової, експресія – це «виражально-зображальні якості мовлення, що відрізняють його від звичайного (або стилістично нейтрального) і надають йому образності, емоційності забарвлення» [1, с. 524]. Експресивність тісно пов'язана з оцінкою, що є результатом процесу оцінювання. У мові відображається взаємодія дійсності та людини у найрізноманітніших аспектах, одним з яких є оцінювальний аспект: об'єктивний світ розчленовується людиною з точки зору його оцінного характеру – добра і зла, корисні й шкідливі, позитивного і негативного і т.д., і це розчленування є соціально обумовленим і дуже складним чином відображається у мовних структурах [2, с. 196].

Експресивності та яскравості тексту можуть надавати такі проаналізовані нами композиції з: 1) позитивною оцінкою: *Geheimtipp* – «persönlicher, vertraulicher Tipp eines Eingeweihten (секрет, тайна, підказка)»; *Babypause* – «Unterbrechung der Erwerbstätigkeit nach der Geburt eines Kindes (декрет)»; *Geistesblitz* – «plötzlicher geistreicher Einfall (блискуча ідея)»; *großräppeln* – «jemanden mühsam großziehen (виплекати)»; 2) негативною оцінкою: *Hausdrache* – «zänkische, herrschsüchtige Ehefrau oder Hausangestellte (мерепа, зла дружина або хатня робітниця)»; *handwerkeln* – «laienhaft

handwerklich arbeiten, sich mit handwerklicher Arbeit beschäftigen (халтурити, виконувати кустарні роботи)»; *krankfeiern* – «für einige Zeit der Arbeit fernbleiben, ohne wirklich so krank zu sein, dass es ein Zuhausebleiben rechtfertigt (симулювати хворобу)» [10; 16].

У багатьох випадках, дізнатися, яку оцінку несе в собі композит: позитивну, чи негативну, можна лише з контексту. Якщо композит несе в собі негативну оцінку, то в людській свідомості з'являються негативні емоціональні реакції, які виражають несхвальне відношення до того, що ними позначається. У словниках такі слова позначаються «*abwertend*», «*spöttisch*», «*ironisch*», «*Schimpfwort*» та ін.: *Gewitterziege* – «oft als Schimpfwort; böse [zänkische] Frau (сварлива жінка)»; *Rabenmutter* – «abwertend. lieblose, hartherzige Mutter, die ihre Kinder vernachlässigt (жінка, яка без любові, недбало ставиться до своїх дітей)» [10].

Слід підкреслити, що один і той самий композит може виражати, як позитивну, так і негативну оцінку. Зазначимо, що це притаманно, в першу чергу словам та виразам, що вживаються у молодіжному жаргоні. Напр., *Denkmeister* має 2 повністю протилежних значення: 1) *abwertend*: *Dummkopf*; 2) *kluges Köpfchen, Schlaupkopf*; *Dickbrettbohrer* 1) *positiv*: Person mit viel Verstand; 2) *abwertend*: *Dickkopf*; *Heizkeks* – 1) *positiv*: person, die auf Partys die Stimmung anheizt, 2) *negativ*: *Hitzkopf, Choleriker* [11, с. 42; 44; 69].

У повсякденному спілкуванні поширеним стало перейменування вже існуючих реалій, тобто йдеться про вторинну номінацію. У таких випадках аналогами слів зазвичай виступають композиції, тому що однією з причин перейменування є тяжіння до емоційно-експресивної оцінки позначених реалій. Напр., *Kohlenbeschaffer* – «Supporter; gemeint sind nicht etwa die wackeren Ruhrpott-Kumpels aus dem Steinkohlebergbau, sondern die vergreisten Ernährer zu Hause: die Eltern (той, хто підтримує тебе. Йдеться не про хлопців, що разом добувають вугілля, а про батьків (ті, хто заробляє гроші на прожиття)» [11, с. 83].

Висновки і пропозиції. Отже, метафоричні композиції сучасної німецької мови мають різну структуру, групуються за частинами мови та родами. Їм властиві як експресія, так і оцінне судження позитивного чи негативного характеру. У деяких випадках композит поєднує в своєму значенні дві протилежні оцінки. Дана робота не вичерпує всього розмаїття порушених проблем. Перспективною подальшого дослідження метафор-композицій є їхнє вивчення у повсякденному мовленні з позиції контрастивної лінгвістики, у площині когнітивної лінгвістики та ін.

Список літератури:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 4-е изд., стер. – М.: КомКнига, 2007. – 570 с.
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф – М.: Наука, 1985. – 228 с.
3. Глазунова О. І. Логіка метафоричних перетворень / О. І. Глазунова. – СПб: Издательство «Питер», 2000. – 190 с.
4. Искандарова Г. Р. К вопросу об экспрессивности в словообразовании (на материале современного немецкого языка) / Г. Р. Искандарова // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – Челябинск: ЧелГУ, 2010. – № 10. – С. 280–288.
5. Карпюк В. А. Особливості типології словоскладання у контексті неології сучасної німецької мови / В. А. Карпюк // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. «Філологічні науки. Мовознавство» – Луцьк: Вид-во ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. – № 8. – С. 427–431.

6. Ковбасюк Л. А. Субстантивні композити сучасної німецької мови у міжкультурній комунікації: специфіка перекладу / Л. А. Ковбасюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: [зб. наук. пр.]. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2009. – Вип. 10. – С. 124–129.
7. Щерба Л. В. Что такое словообразование / Л. В. Щерба // Вопросы языкознания. – 1972. – № 2. – С. 99–101.
8. Altmann H. Wortbildung fürs Examen / H. Altmann, S. Kemmerling. – Wiesbaden, 2009. – 203 S.
9. Donalies E. Die Wortbildung des Deutschen: Ein Überblick / E. Donalies. – [2. Aufl.]. – Tübingen: Gunter Narr, 2005. – 192 S.
10. Duden [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: www.duden.de
11. Ehmann H. Endgeil – Das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache. – München: C. H. Beck, 2005. – S. 178.
12. Elexiko. Ein Online-Wörterbuch zur deutschen Gegenwartssprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.owid.de/wb/elexiko/start.html>
13. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, I. Barz. – [4, völlig über. Aufl.] – Berlin: de Gruyter, 2012. – 465 s.
14. Hein K. Phrasenkomposita im Deutschen. Empirische Untersuchung und konstruktionsgrammatische Modellierung / K. Hein. – Tübingen: Narr Francke Attempto 2015. – 510 s.
15. Kovbasyuk L. A. Vornamen als primäre und sekundäre Nominationen im Gegenwartsdeutschen / L. A. Kovbasyuk // Одеський лінгвістичний вісник. – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2014. – Вип. 4. – С. 327–331.
16. Wort der Woche [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.dw.com/de/deutsch-lernen/wort-der-woche/s-9031>

Ковбасюк Л.А., Абрамова К.А.

Херсонский государственный университет

МЕТАФОРЫ-КОМПОЗИТЫ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация

Статья посвящена изучению метафор-композигов современного немецкого языка. Изучение семантики и структуры композигов проводится с учётом исследований в области словообразовательной номинации. Определяются компоненты в структуре единиц анализа. Особое внимание уделяется именам собственным в составе композигов. Рассматриваются экспресивный и оценочный компонент значения единиц анализа.

Ключевые слова: немецкий язык, словосложение, композит, экспрессия, оценка.

Kovbasyuk L.A., Abramova C.A.

Kherson State University

METAPHORICAL COMPOUND WORDS IN MODERN GERMAN

Summary

The article deals with the metaphorical compound words in Modern German. The article has a close look at the semantic and the structure of metaphorical compounds analyzing the studies of the theory of word formation. It also examines the components of the metaphorical compound words. First of all, the compounds with the proper names are provided in the paper. The expressive and evaluative components of the meaning are under study, too.

Keywords: German, compounding, compound word, expression, evaluation.